

a kétségnek árnyéka se férhessen a dologhoz, a régi legendából van szóról szóra kiírva egy rövid helye a nagy király irtalmasságáról: *Erat enim pius pater orphanorum, sublevator oppressorum etc.*

Egyszóval: Benedek püspök a régi legendát forgatja és aknázza. De a prédikációból még egyebet is ki lehet olvasni. Benedek soha sem szól legendákról, csak egy bizonyos, meghatározott, ismert László-legendáról. Mikor László igazságosságáról beszél, azt mondja: «Életedben végzett ítélkezésednek igazságáról bővebbet tudnak, akik legendádat (*legendam tuam*) olvasták.» Utóbb pedig, a szöveg vége felé, akár a maga, akár az olvasók számára, odajegyzi: «*Cetera respiciantur in legenda sancti Ladislai.*»

Ez kétségtelenül egészen világos beszéd és nyílt vallomás arról, hogy nem ismer több legendát és mindazt a legendás adatot, amelyről tud, abból az egyből merítette. Abból az egyből pedig az «ördög- és démonüzéseket» a legjobb akarattal sem lehet kiszorítani. Nem, a XIII. század végéről ismét nincs adatunk, amely arra mutatna, hogy Szent László ördögüzéseit már az akkoriak ismerték.

Egészen más dolog, és ebben igazat kell adni Lukacsicsnak, hogy a lelki tusakodások gondolata alkalmas volt rá, hogy idővel ördögűző történetek fejlődjenek belőle. A legendaköltészetben nagyon gyakori az az eset, hogy a lelki folyamatokat külső, testi cselekményekké képezik; de viszont az sem ritkaság, hogy analógiák vagy egyéb kapcsolatok közvetítésével idegen történetek tapadnak az elbeszélésekhez. A hős lelkében küzd az ördög ellen; ez elég, hogy az emberek valahonnan oly elbeszéléseket iktassanak a legendába, amelyekben a gonosz és a szent valósággal verekedik egymással.

Mondom, mindez lehetséges; csak hogy az efféle folyamatok megállapításához, akár fejlődésről, akár tapadásról van szó, további kutatások kellenének. Ma ez a munka még elvégzésre vár és nagyon távol vagyunk tőle, hogy valami végleges eredményről beszélhessünk.

Mindent összefoglalva: a Lukacsics kis könyve nem tekinthető a fölvetett és fölvetődő kérdések megoldásának. Fő és minden valószínűség szerint maradandó érdeme abban van, hogy egy új legendaszerkezetet iktat be régi irodalmunkba, a régi László-legendának egy újabb keletű, bővített kiadását, valószínűleg a XIV. századból, mivel a század végén kelt képes kódex 'írása' idején már készen kellett lennie. Lukacsics 1358 előltinek tartja, mivel szerinte a Dubnici krónika belőle merítette a «*Convertit enim inimicos suos undique*» ominózus mondatát. Csak hogy ez a következtetés együtt omlik össze az *adversarius* = ördög még ominózusabb magyarázatával.

HORVÁTH CYRILL.

Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei és haláloságyán tett vallomása. Bethlen Margit grófnő előszavával. Közzéteszik és feldolgozták: Dr. Mikes Lajos és Dernői Kocsis László. Bpest, Genius, 1930. N. 8-r. 400+16 l.

Néhány esztendővel ezelőtt világraszóló fénnnyel ünnepeltük meg a legnagyobb magyar lírikus születésének száz éves fordulóját. Akkor a sorozatos ünnepségeken kevés szó esett Petőfi legszebb szerelmi verseinek műzsájáról,

feleségéről: Szendrey Júliáról. Azóta elkövetkezett annak a napnak századik fordulója is, amikor Petőfi Juliskája Keszthelyen megszületett. (1828. dec. 29.) A nevezetes fordulóról néhány kegyeletes hangon írt újságcikk és egy rádió-előadás emlékezett meg, majd másfél év múlva Herczeg Ferenc háromfelvonásos színműve (*Szendrey Júlia*, 1930. II. 28. Nemzeti Színház) újította fel a sokat támadott asszony emlékét. 1928-ban a Lantos R.-T. könyvkereskedés aukciót hirdetett «Szendrey Júlia levelesládájának kincseiből». A százéves fordulóra előkerültek azok az iratok és feljegyzések, amelyek segítségével talán megmagyarázhatók lesznek azok a legendák, amelyek Petőfi özvegyét körülvelték. Már az a katalógus is érdekes adalékokat közölt, amely az irományok jegyzékét és leírását adta. (*Lantos R.-T. VII. aukciója. Szendrey Júlia levelesládájának kincsei*. Bpest, Kunossy, 1928. 8-r. 76 l.) Érdeklődéssel vártuk az irományok közzétételét és az új adatok segítségével megírt Szendrey Júlia életrajzot, amely más világításban mutatja majd be ezt az érdekes, excentrikus, különös életű asszonyt.

Szendrey Júlia személye a Petőfi halálát követő időben szenvedélyes viták és támadások középpontja volt, s ezek a viták halála után sem csitultak el. Míg élt, azzal vádolták, hogy hiúságból lett Petőfi neje, hogy az ő szerzetelensége és dicsőség után való vágyakozása kergette Petőfit a hadseregbe, a csaták forgatagába. Szemére vetették, hogy ő az oka Petőfi pusztulásának. Mikor Petőfi eltűnt a végzetes segesvári ütközetben, erkölcstelen élettel, különféle kicsapongásokkal gyanúsították, s ezek a gyanúsítások azóta is, ismételten fölbukkantak.

Igazak voltak-e ezek a vádak, megvetésre, vagy ellenkezőleg, szájalomra méltó Szendrey Júlia: az egyetlen hivatott fórum, az irodalomtörténet nem döntötte el, nem is kutatta. Az irodalomtörténet munkásai nem foglalkoztak Szendrey Júliával, meg sem kísérelték a köréje szövődött legendakör tisztázását. Egyetlen, inkább érzelmi, mint logikai hatásra törekvő életrajzán (Szana Tamás: *Petőfné Szendrey Júlia*, 1891.) kívül még csak kísérlet sem történt a Szendrey Júlia-probléma megoldására. Az irodalomtörténetírás és a közvélemény leginkább arra az álláspontra helyezkedett, amelyet Júlia egyik vádolójának feljegyzései alapján Ferenczi Zoltán fogalmazott: «midőn a költő elesett, vele meghalt az ő Juliskája is.» (Ferenczi Zoltán: *Petőfi életrajza*, III. 294. l.) Ezt a megállapítást csaknem mindenki elfogadta — megáll-e azonban továbbra is, hogy most a nyilvánosság elé kerültek Szendrey Júliának azok az iratai, amelyek mint bizalmas vallomások hivatva vannak igaz világosságot vetni alakjára?

A hatalmas kötet, amely Szendrey Júlia «levelesládáján» kívül a Lantos R.-T. aukcióján eladásra került anyag többi részét is adja, épen erre a kérdésre akar elsősorban feleletet adni. A két szerkesztő, az imént elhunyt Mikes Lajos és Kocsis László, a kötetnek Júliára vonatkozó nagyobb felével azt akarják bebizonyítani, hogy Szendrey Júlia nemcsak méltó hitvese volt Petőfi Sándornak, hanem mindhalálig megmaradt annak az eszményi, tisztalelkű nőnek, akinek Petőfi dicsőítette — egyikük, az ismeretlen forrásanyag kritikai feldolgozója, Mikes Lajos, nyíltan megvallja: mivel «az irodalomtörténet már régen lezárta súlyosan elítélő döntésével Júlia problémáját», ezért a könyvük «pörújítás». (203. l.)

A nagy problémát ez a pörújítás nem oldotta meg, de hatalmas lépéssel közelebb vitte a döntés felé. Most már jóformán minden adat rendelkezésünkre áll, ismerjük Júlia naplójának teljes és hiteles szövegét, levelezését, verseit, a kortársak ítéletét pro és contra megvilágításban, áttekinthetjük az eddigi irodalmat is: csak egy szerencsés kezű és higgadt ítéletű irodalomtörténetíróra van szükségünk, aki megírja Szendrey Júlia életrajzát és benne állást foglal azokban a kérdésekben, amelyek a közvéleményben mint megoldatlan problémák élnek.

Az irodalomtörténet hálás lehet a szerzőknek ezért az anyaggyűjtésért — hogy a közzététel és a földolgozás rászolgál-e ilyen mértékben az irodalomtörténet elismerésére, arra majd rátérünk. A nagyközönség, amely örömmel kap még az irodalomtörténeti munkákon is, ha az közismert férfiak vagy éppen nők belső életének titkos zárait nyitogatja, szintén kedvét lelheti majd ebben a munkában, amely elegáns kivitelben, ragyogó nyomdatechnikával közli a szöveget, sok szép illusztrációt ad, amelyek során felvonulnak mindazok a személyek, akiknek Szendrey Júlia sorsához valami közik volt, s a régi Pestnek és Kolozsvárnak azok az épületei és helyei, amelyek Szendrey Júlia életéhez a keretet szolgáltatatták.

A kötet irodalmi anyaga négy részre oszlik. Bethlen Margit grófnő meleg szívvel írott előszava után *Petőfi özvegye* címen Dernői Kocsis László írja meg Júlia özvegyiségének történetét. Ez a rész nemcsak Szendrey Júlia életrajza 1849—1868-ig, hanem Petőfi Zoltán élettörténete is. Az életrajz a nagyközönség számára készült, színes és eleven tollal megírt regényszerű feldolgozása az érdekes témának. A sok új és ismeretlen adatot ügyesen, néhány helyen poétikusan és hatásosan csoportosítja a szerző. Tudományos jelentősége azonban nincs. Egyfelől csak ritkán hivatkozik forrásaira, másfelől komoly, megbízható forrásokból vett adatokon kívül készpénzül fogad mindenféle mendemondát, s végül nemcsak hőse lelki mozgalmait színezi ki élesebben, mintsem forrásai alapján joga lett volna hozzá, hanem még eseményeket is költ s egész jeleneteket játszát le, olyan szereplőkkel is, akikről még az sincs bizonyítva, hogy valóban belekapcsolódtak Júlia életébe. (Lichtenstein herceg.) Szóval Kocsis László műve nem *életrajz*, hanem *regény*, *költői* s nem *tudományos* mű.¹ Ki kell még emelnem, hogy a szerző Júlia rehabilitációja kedvéért túlságosan részletesen és túlságosan ríktó színekkel festi Horvát Árpád erotikus érzelmvilágát.

A II. rövid résznek *A halott megvédői emlékéit* a címe; ebben Mikes Lajos az eddigi Szendrey Júlia irodalmat veszi vizsgálat alá. Kritikai megjegyzésekkel kíséri a Szendrey Júliával foglalkozó fontosabb cikkeket, könyveket. Szükségtelennek tartjuk, hogy a forrásmű számba menő munkák közé sorozza Herczeg Ferenc színművét és Krudy Gyula szomorújátékát. (*Zoltánka*). Ezeket igazán nem lehet forrásműnek tekinteni — és egyes

¹ A dolgozat célja nyilván Szendrey Júlia teljes tisztázása. Ezt azonban nem éri el. Éppen a két legfontosabb mozzanatot, Petőfi özvegyének férjhezmenetelét és új otthonának elhagyását nem igazolja; azok a motívumok, amelyekkel tetteit meg akarjuk érteni, költőileg megállhatnak, de a tényeknek ellentmondanak. Júlia társadalmi helyzetének beállítása sem felel meg a valóságnak. *Szerk.*

jeleneteiket cáfolni — hiszen nem formálnak jogot reá. Végül beszámol Mikes Lajos arról is, hogyan kerültek hozzá Tóth József volt pestmegyei tanfelügyelő hagyatékából Szendrey Julia följegyzésain és levelezésén kívül¹ Petőfi Sándor és Arany János ismeretlen kéziratái is.

A kötet IV. része Júlia naplójegyzeteit, följegyzéseit és leveleit foglalja magában. Júlia leánykori naplójának jó részét eddig is ismertük. A most közölt szöveg a teljes és hiteles, s így az eddigi kiadásokat fölöslegessé teszi. A leánykori naplót Júlia fiatalasszonykori naplója követi, amelyből csak néhány lapot ismertünk eddig. Ezután Júlia erdödi (1848-ból), majd kolozsvári (1849-ből) naplója és néhány napló- és levéltöredék következik. Ennek a résznek legérdekesebb darabja Júlia halálos ágyán írt vallomása. Ez a 22 lapos levél valóban megrendítő és megható vallomása a halál küszöbén álló, sokat tévelygett, szerencsétlen nőnek. Végül 33 levél szövegét kapjuk Térey Mari és Szendrey Júlia levélváltása az 1845—1848. évekből. Közülük Júlia levelei eddig is ismertek voltak a Havas-féle Petőfi kiadásból.

Tudományos szempontból kétségkívül ez a harmadik (a műben IV.) a legértékesebb része a kötetnek. Nagy kár, hogy az életrajz érdekesebbé tétele kedvéért az irodalmi hagyaték egy részét kiszakították a szerkesztők és az életrajzba beleszúrva közölték s általán az egész anyagot nem adták időrendben. Ez megnehezíti használatát. (Júlia egy levelét meg a *Függelékben* közlik, s ugyanott adnak egy pár oklevél- és egyéb másolatot.)

A két életrajzi vonatkozású dolgozat és az irodalmi hagyaték közé illesztik a szerkesztők, anorganikusan, mint III. részt Petőfi Sándor és Arany János ismeretlen kéziratait. Először Arany János három ismeretlen kéziratát olvashatjuk. Mindegyikről volt tudomásunk eddig is, de szövegük most kerül először nyilvánosság elé. A legjelentősebb kézirat: Arany János első levele Petőfi Sándorhoz. A levelet Arany válaszul írta Petőfi Sándor első levelére 1847. febr. 11-én. Eddig csak a levélhez mellékelte verset ismertük. (*Válasz Petőfi Sándornak.*) A második Arany-kézirat az Arany levelei között csonkán lévő, 1847. szept. 7-én kelt Petőfi Sándorhoz írott levél (a Ráth-kiadás: XI. k. 102—109. l-on levő 32. sz. levél) befejező része és a hozzá csatolt — eddig ugyancsak ismeretlen — *Falusi mulatság* c. vers, amely P. Horváth Lázár egyik kritikájára akar válasz lenni. A harmadik Arany-kézirat a Petőfi Sándorhoz intézett *Barátomhoz* c. vers.

A levelesláda kincsei közül egy csomó ismeretlen Petőfi-kézirat is került elő. Ezeket is közli a kötet. Közülük csak az első: a 4 quart lapos kézirat értékes irodalomtörténeti szempontból, amelyen Petőfi néhány versének

¹ Ezzel a beszámolóval szemben nem tudom elnyomni kétségemet. Mikes azt állítja, hogy Júlia naplóját maga az asszony adta halálos ágyán Tóth Józsefnek s az adományozást négy nappal halála előtt egy hozzá írt levélben is megerősítette. Gyulai Pál viszont két ízben is kijelentette, hogy Szendrey Júlia végakarata szerint betette a Naplót Júlia koporsójába. (A sír fölbontásakor, 1908-ban, a Napló *nem volt* a koporsóban.) Szendrey Júlia levele állítólag az iratok között van, de a szerkesztők, noha Júlia minden írományát lenyomatták, ezt az egyet nem közölték. Amíg meg nem jelenik, nem fogadhatjuk el Gyulai állításával szemben bizonyoságnak — Gyulai tudvalevőleg soha, még kényszerítő szükségből sem mondott olyant, ami nem volt igaz. *Szerk.*

fogalmazvány- és gondolatfüredékei, továbbá az *Egész világ a harcmezőn* kezdetű versének első fogalmazványa, két másik vers (*Golyók sivítnak, kardok csengenek; A csámpás legény*) több részlete és négy, eddig ismeretlen és talán Etelkére vonatkozó verssor olvasható. A kézirat kétségkívül érdekes, mert bepillantást nyerhetünk Petőfi dolgozómódjába és segítségével néhány verssorát is kijavíthatjuk. A másik kézirat Petőfi utolsó politikai cikke; több helyen olvasható nyomtatásban. Néhány sajtóhibát kiigazíthatunk segítségével. A harmadik kézirat Béranger: *O Manuel, la France s' est levée!* kezdetű versének másolata, amelyet Petőfi *Béranger legújabb data* címmel fordított le. Végül a negyedik kézirat nem valószínű, hogy Petőfié — *Petőfi önjelmezése* címet kapta a kiadótól ez a kitéptt levélrészlet. Valószínűnek tartom, hogy nem Petőfi fogalmazványa, hanem Júlia egy ismeretlen levelének része, amelyet Petőfi lemásolt magának emlékül.

A kötet végén 16 lapon igen sikerült reprodukcióban adják a szerkesztők az érdekesebb iratok mását, így Arany verseit és levelét, a Béranger-másolatot, s részleteket Szendrey Júlia naplójából.

TÓTH LAJOS.